

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

PALMİYE DALI TAŞIYANLAR VE SİLAHLI HACILAR

THE PALMERS AND ARMED PILGRIMS

Emrullah KALELİ*

Öz

Ortaçağ'da yayan yola çıkan, silah taşımayan ve ihtiyaçlarını yol boyunca hayırseverlerin verdikleriyle karşılayan hacılara "palmiye dalı taşıyanlar" denmekteydi. Kaba bir hırka ve yuvarlak bir fôtr şapka giyinen bu tip bir hacı, sırtındaki heybe ve elindeki asa ile hacılığın en saf halini temsil etti. O dönemde Hıristiyanlar için en makbul hacılık Kudüs'teki Kutsal Mezar'ı ziyaret etmektir. Bu ziyaretlere olan ilginin artmasıyla birlikte Hıristiyanlar arasında Kudüs'e sahip olma isteği oluştu. Daha önceleri palmiye dalı taşıyıcıları kılığında gelen Batılı Hıristiyanlar, bu defa silahlı hacılar olarak Kudüs'e yöneldiler. Bu saldırgan tutumlarının bir meşruiyet gerekçesi olarak Türklerin Hıristiyanlara sözde ziyaretlerinden bahsettiler. Bu çalışmada sıradan bir hacılığın haçlı seferlerine dönüşümüyle ilgili süreç ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Palmiye Dalı Taşıyanlar, Hacılık, Haçlı Seferleri, Türkler.

Abstract

The pilgrims who set out on foot, carried no weapon and provisioned the needs with the alms from benefactors all the way in medieval were called "palmers". This type of pilgrim, wearing a rough cloak and a round felt hat, symbolized the purest status of the pilgrimage with the saddlebag over his shoulder and a staff in his hand. In that epoch, the most acceptable pilgrimage was to visit the Holy Sepulcher in Jerusalem. Together with the increase of interest in these visits, it was formed the wish to have Jerusalem between Christians. Western Christians formerly had been come in the shape of palmers, this time fronted to Jerusalem as armed pilgrims. As a justification of their these aggressive attitudes, they referred to the so-called torments inflicted by Turks against the Christians. In this study, it is discussed the process regarding with the transmutation of an ordinary pilgrimage to the crusades.

Keywords: Medieval, Palmers, Pilgrimage, Crusades, Turks.

Giriş

Sıcak ve tropikal iklimlerde yetişen ve çok sayıda türü olan palmiyegiller familyasına mensup ağaçlar, hurma ve hindistancevizi gibi yenilebilir meyveleri ve yine tohumlarından elde edilen palmiye yağı haricinde, birtakım sembolik anlamlar ihtiva etmeleri bakımından da muhtelif din ve kültürlerde mühim bir yere sahiptirler. Bu nedenle tarihin en eski dönemlerinden beri şiir, roman veya diğer metinlerde palmiye adına; mimari yapılar, heykeller, ev eşyaları ve basılmış paralar gibi görsel sanat eserlerinde ise, palmiye ağacı veya dalının çizim ya da kabartma şeklinde tasvirine sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle hurma olarak düşünüldüğünde "cennete ait" bir meyve ağacı olarak palmiye, Yahudiler ve Müslümanlar bakımından önemli bir motiftir (Nigosian, 2004: 124; Bozkurt, 1998: 392).

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Hıristiyanlıktan önceki zamanlarda palmiye güç, zafer, barış ve bereketin bir sembolü olarak telakki edildi. İlk Hıristiyanlar tarafından da benimsenen bu sembol, ruhun düşmanlarına karşı müminlerin zaferinin bir simgesi haline geldi. İskenderiyeli din adamı Origenes (185-254) palmiyeyi ruhun nefse karşı yaptığı savaşta kazandığı zaferinin bir işareti olarak gördü. Bu bağlamda insanlığın ruhani düşmanlarına karşı kazandığı başarılar bilhassa şehitlere atfedildi. 10 Nisan 1688'de ayinlerle ilgili bir kilise toplantısında eğer bir katakompta¹ bir palmiye tasvirine rastlanırsa bunun o mezarda bir şehidin yattığının delili olarak kabul edilmesi gerektiğine dair bir karar alındı (Hassett, 1911: 432; Malaty, 1994: 739).

Hız. İsa'nın çarmıha gerilmesinden bir hafta önce Kudüs'e gelişinin anısı olan ve Hıristiyanların kutsal günlerinden biri olarak her yıl kutlanan Palmiye Pazarı'nda İsevilerin ellerinde salladıkları palmiye dalları önemli bir figürdür. İsa'nın yaşadığı coğrafyada bir yerden diğer bir yere gitmek için çoğu kez çevredeki çöllerin içinden geçmek gerekiyordu. İnsanlar kurak, kumlu ve sıcak olan bu zorlu yolculukta dinlenmek ve ihtiyaçlarını gidermek için uygun bir mola yeri aradılar. Genellikle etrafında palmiye ağaçları bulunan küçük göller olarak tasvir edilen bitek araziler, yani vahalar bu yolcuların, güzergâh boyunca yaşadıkları çeşitli sıkıntılardan sonra, çölün ortasında sığınabilecekleri korunaklı yerler oldular. Çölde seyahat ederken bir vahanın varlığının ilk habercisi olan palmiyeler zamanla Hıristiyanlar tarafından hoş karşılanmanın, sığınmanın, güvenliğin ve sevginin sembolü olarak benimsendi. İşte bu nedenle Hız. İsa Kudüs'e geldiğinde onun taraftarları İsa'nın kendi evinde olduğunu hissetmesi ve sevdiğini bilmesi için bir yandan methiye şarkıları söylediler, diğer taraftan palmiye dallarını sallayarak onu karşıladılar. Daha sonra da barışı getiren kimseye itaatlerini sunmanın bir ifadesi olarak ellerindeki palmiye dallarını İsa'nın ayaklarının dibine bıraktılar (Pirota, 2008: 12; Rampersad, 2005: 157).

Palmiyenin Hıristiyan hacılar arasında da önemli bir değeri vardı. Çeşitli Hıristiyan memleketlerinden Kudüs'ü ziyaret etmek için gelen hacıların birçoğu ülkelerine geri dönerlerken yanlarına bu kutsal diyardan bir miktar toprak ile birlikte palmiye dalı almayı da ihmal etmediler. Böylece bir zerre toprağa sahip olanlar iblisin zararlarına karşı kendilerini güvende hissettiler. Yanlarında götürdükleri palmiye dalını ise ülkelerine ulaştıklarında bağlı buldukları kiliselerin mihrabına bıraktılar. Bu da büyük ve önemli bir hac yolculuğunu yapmış olduklarının göstergesi ve aynı zamanda dindaşları tarafından saygı duyulan bir itibar kaynağıydı. Bu gelenekten dolayı Kudüs'e giden hacılar "palmiye dalı taşıyıcıları" olarak adlandırıldılar. Ancak zaman içinde bu isim sadece birkaç gün ötedeki türbeleri ziyaret etmiş olsalar bile bütün hacılara verildi (Tappan, 2005: 117). Bu arada barışın simgesi olduğundan dolayı hacı grupları seyahatleri esnasında palmiye dallarını veya palmiye yapraklarından yapılmış haçları kişisel güvenliklerini teminat altına almak maksadıyla yanlarında taşıdılar. Çünkü sade bir hacı olduklarını ifade eden palmiyeler sayesinde geçtikleri ülkelerde hem düşman olarak algılanmadılar hem de güzergâh boyunca yerel otoriteler tarafından alınan ve onların yolculuklarını kolaylaştıran hususi tedbirlerden istifade ettiler. Hatta bu nedenle tüccarlar bile çoğu kez palmiye dalı taşıyıcılarının kılığında seyahat etmeyi tercih ettiler (Atiya, 1962: 46; Tappan, 2005: 115; Porges, 2008: 30).

Bir hacının ibadetinin makbul olması için diğer bazı şartların yanında kesinlikle silah taşımaması gerekiyordu. Ancak yol üzerinde karşılarına çıkabilecek vahşi hayvanları uzaklaştırmak amacıyla sadece güvenlikten sorumlu personelin silah taşımaya izin verildi (Atiya, 1962: 46; Rayborn, 2013: 34). Öte yandan hacılar zaten palmiye dalları sayesinde kendilerine saldırabilecek kesimleri bu niyetlerinden vazgeçirmeye genellikle muvaffak olmuşlardı. Çünkü hiçbir saldırgan Tanrı'nın rızasını kazanmaktan başka niyeti olmayan böyle barışçı bir topluluğa zarar vererek ilave bir günah sahibi olmak istemezdi. Bununla birlikte Kudüs'e olan ilgi arttıkça ve giden hacı gruplarının sayıları çoğaldıkça palmiye dalı taşıyıcıları saflıklarını yitirdi. Çünkü onlar tamamen bir hacı olduklarını ifade eden ve barışın simgesi olan

¹ Katakomp: İlk Hıristiyanların kayaları oyarak veya yer altını kazarak uzun dehlizler biçiminde yaptıkları, ölülerini gömdükleri veya tapınak olarak kullandıkları mezarlık, kaya mezarı.

palmye dalları yerine artık silah taşımaya başladılar. Giderek daha kalabalık hale gelen hacı kabilelerinin eşkıyaların olası saldırılarına karşı korunmak üzere belki bir miktar silah bulundurmaları makul ve meşru kabul edilebilirdi. Ancak onlar bir müddet sonra daha fazla silah taşıdılar. Üstelik bu silahlar sadece savunma amaçlı değil, bir kaleyi ele geçirmeye yetecek kadar fazla ve saldırı maksatlı silahlardı. Eskiden palmye dalı taşıyan bu hacılar bu defa sadece günahlarından kurtulmak için Tanrı'nın rızasını aramadılar, aynı zamanda papalığın kendilerine vermiş olduğu ruhsatla Hıristiyanların kutsal toprağı olan Kudüs'ü "imansızların" elinden geri alma özel görevini üstlendiler. Böylece haçlı seferleriyle birlikte "silahlı hacılık" dönemi başladı.

Hacılar Çağı

Çeşitli inançlara mensup insanların kendi dinlerinin cevaz verdiği kutsal mekânları ziyaret etme geleneğı tarihin en eski dönemlerinden beri var olup, her bir inancın kendisine ait hac merkezleri bulunmaktaydı. Örneğın Budistler, Buddha ve onun havarilerinin yaşadıkları ve öğretilerini yaydıkları yerlerdeki türbe ve mabetlerde saygılarını sunmak için seyahat ederlerken, Yahudiler için de başta Kudüs olmak üzere çok sayıda hac mekânları vardı. İslam'da ise, mübarek kişilerin türbelerinin ziyaret edilmesinin bir değeri olsa da ibadet olarak bütün müminlerin yılın muayyen bir döneminde ziyaret etmeleri gereken tek bir hac merkezi olduğundan, imkân bulan Müslümanlar, hacı olmak için Mekke'ye yolculuk yapıyorlardı².

Tıpkı diğer inançlarda olduğu gibi, Hıristiyanlar da günahlarından kurtulmak ve öldükten sonra cennete gideceklerinden emin olmak için Tanrı'nın rızasını kazanmanın önemli bir yöntemi olarak gördükleri bir hacılık geleneğıne sahiplerdi. En kazançlı hacılık da kuşkusuz, İsa'nın doğup yaşadığı ve çarmıha gerildiğı topraklar olan, Kutsal Ülke'ye (Kudüs) yapılan ziyaretlerdi. Fakat bu, seyahat etmenin büyük zorluklar ve tehlikelerle dolu olduğu bir dönemde masraflı ve zahmetli olduğu kadar, riskli bir ibadet şekliydi. Ancak onlar için bir şans ki, her ne kadar Kudüs'e yapılan hac kadar kıymetli olmasa da azizlerin ve şehitlerin türbelerine veya reliklerin³ bulunduğu kilise ve diğer bazı dinî mekânlara yapılan ziyaretler de Hıristiyanların manevi fayda görecekleri bir hac ibadeti olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda Batı Avrupa'da birçok ünlü türbe vardı ve bunların bazıları hacıların bıraktığı hediyelerle zenginleşmişti (Ault, 1937: 331). Neredeyse her katedralde metfun bir koruyucu aziz olduğuna inanıldığından o zaman bu şanslı mabetlerden en az birini ziyaret edememiş pek az kişi vardı. Bu arada insanların hacca gitme sebepleri sadece öteki dünyaya yönelik bir kaygıdan ibaret değildi. İnsanlar hasta olduklarında veya sıkıntılı bir duruma düştüklerinde eğer iyileşirlerse ya da içine düştükleri beladan kurtulurlarsa hacca gideceklerine dair yemin etmişlerdi. Birçok insan doktorların çare bulamadığı durumlarda birtakım türbeler önünde dua ederek şifa bulmayı ümit etmişti (Tappan, 2005: 107). Hacı tarafından ziyaret edilen bu yerlerde bulunan çok sayıdaki reliklerin kendilerine özgü bazı kerametleri de olmalıydı. Azizler verimsiz evlilikleri bereketli yapabiliyorlar veya iyileşmez denilen hastalıkları tedavi edebiliyordu (Bartlett, 2000: 14). İngiltere'de Danimarkalı korsanlar tarafından işkence edilerek öldürülen IX. yüzyılda yaşamış bir kral, St. Edmund'un mezarı vardı. Yine İngiltere'de Canterbury Katedrali'nde pek çok kıymetli nesnelere yanında Şehit Thomas Becket'in kafatasının bulunması burayı civardaki diğer hac noktalarından daha üstün hale getirmişti. İnsanlar dudaklarını saygıyla kafatasına yapıştırıyorlar ve onun üzerinde saplanmış halde bulunan bir kılıcın kutsal pasını öpüyorlardı. Katedralde bulunan en değerli hazine herhalde küçük bir şişedeki Becket'e ait olduğu söylenen kan olmalıydı. Çünkü bu kanın bir damlasının bir kap suya karıştırılarak içilmesiyle hastaların şifa bulacağına inanılırdı. Fransa'da Martinus Turonensis'in türbesi de hacıların ve iyileşmeyi ümit eden kötürümlerin devamlı olarak akın ettikleri bir başka yerdi (Tappan, 2005: 110-111; Webb, 2001: 125).

² Muhtelif inançlara ait hacılık anlayışı ve çeşitli hac mekânları için bkz. Ö. Faruk Harman (1996). "Hac (İslâm'dan Önceki Dinlerde Hac)" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, s. 382-386.

³ Relik: Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen kişilere ait saç, diş, kemik gibi nesnelere ile yine onlara ait bazı özel eşyalardır.

İnsanların bu gibi azizlerin türbelerine güvenmeleri bazen sahtekâr adamların yaptığı dinî hilelerin bir sonucuydu. Acenteler aslında Fransa'nın bazı bölümlerine seyahat düzenliyorlar ve buldukları şeyleri azizlerin hakiki kalıntıları olarak insanlara sunmak için, papazlarla işbirliği yapıyorlardı. Yaygın olarak böyle elde edilen kutsal kalıntılarla rahiplerin hilesinin bağlantılı olduğuna dair genel bir şüphe vardı. Örneğin, 1010'da Bordeaux yakınında Saint Angely'de yerel bir rahip, Vaftizci Yuhanna'nın (Yahya Peygamber) kafasını bulduğunu iddia etti. Yine aynı dönemde Fransız tarihçi ve keşiş Adhemar de Chabannes, benzer bir sahtekârlığa karışarak St. Martial'ın İsa'nın gerçek havarilerinden bir olduğuna dair hikâyeler yaydı. Böylece bu manastıra yapılan hac ziyaretini ve onun getireceği gelirleri artıracığını ümit etmişti. Ancak her iki durumda da yeni türbelerin büyük popülaritesi karşısında, diğer hac merkezlerinin "kıskanç" mülk sahipleri tarafından sahtekârlık suçlamaları yapıldı. Neticede benzer şekilde her iki olayda da ruhban araştırma komitesi kutsal kalıntıların doğruluğunu onaylamasına rağmen söz konusu şüpheler devam etti (Carey, 1938: 496; Rayborn, 2013: 21).

Bu kutsal yerleri ziyaret eden bazıları da işledikleri suçların kefareti olarak günah çıkarttıkları papazlar tarafından hacca gönderildiler. VIII. yüzyılda Batı'da hangi günahlara ne gibi kefaret gerekeceğini öngören ve bazı tavsiyeler içeren çok sayıda kitapçık türlerinin bulunması bu çeşit bir hacılığın bilhassa teşvik edildiğini göstermektedir (Runciman, 1969: 72). Özellikle bu maksatla yapılan hac yolculuklarında hacda ziyaret edilen yer kadar, hac noktasına kadar olan mesafe ve yolculuğun şartları da önemliydi. Bu durumlarda en makbul hacılığın yolculuğun mümkün olduğunca uzun ve en zahmetli olanı olduğuna inanıldı. Bazen tövbe etmiş bir hacıdan yalınayak gitmesi veya kollarına demir halkalar takması ve ağır bir zincir taşınması bile istendi. Cildinin hemen üzerine kıldan yapılmış bir gömlek giyinmesi de onun yol boyunca çile çekmesine neden olan diğer bir yöntemdi. Papazlar tarafından ayakkabılarının içine nohutlar olduğu halde yürümeleri istenen iki hacıya dair eski bir hikâye bir hac yolculuğunun nasıl daha bezdirici hale getirildiğinin ilginç bir örneğidir. Bu hikâyedeki hacılardan birisi ızdırap içinde yol boyunca topallamış; diğeri ise, hiç sıkıntı çekmeden uzun adamlarla yürümüştü. Çünkü o, yola çıkmadan önce nohutları kaynatmak için yeterince düşünceliydi (Tappan, 2005: 108).

Özellikle adam öldürme suçu zahmetli kefaret yolculuklarını gerektirmekteydi. Örneğin İngiltere'de bir cinayet işine karışmış olan Swein Godwinsson adında seçkin bir soylu, 1051'de pişmanlık duygusu içinde Kudüs'e bir hac yolculuğu için yola çıkmıştı. Ancak Swein, kefareti daha büyük şekilde ödemek için Anadolu dağları arasında yalınayak ve korunmasız olarak yaptığı bu seyahati sırasında yolda öldü (Bartlett, 2000: 14). Bu sistemin Avrupa'da tesis edilmeye çalışılan Tanrı Barışı'na katkısı bakımından da pratik bir değeri vardı. Çünkü suçluları en az birkaç aylığına toplumdan uzaklaştırıyordu ve eğer çetin ve zorlu yolculuktan sağ kalırlarsa onlar ruhsal ve manevi bakımdan temizlenmiş olarak dönüyorlardı (Runciman, 1969: 73).

Bu arada sahte hac merkezleri olduğu gibi, gerçeklerinin yanında palmye dalı taşıyanlara sağlanan imkânlardan faydalanmak isteyen sahte hacılar da vardı. O dönemde bir hacıya onun yiyecek ve kalacak yerlerini temin etme bakımından yardım etmek değerli bir davranış olarak algılanıyordu. Bazı loncalar ve ticaret grupları hacıların kullanması amacıyla kiralık evler tahsis etmişlerdi. Kendi ekmeğini kazanmak için çalışmak niyetinde olmayan bazı insanlar, hacılara gösterilen kolaylığın cazibesine kapılarak yöneldikleri birtakım popüler türbelere giden güzergâhlarda para harcamadan rahat yatak ve yiyecek buldular ve aylak aylak dolaştılar. Kendi köyünde ve memleketinde işinden bıkmış birisi için bir çeşit kefaret hacılığı yapmak daha kolaydı (Tappan, 2005: 114). Özellikle paralı askerler ve macera arayışındaki diğer insanların kendi ülkelerinden uzaklaşmak için bağlı oldukları otoriteden izin almak zorunda olduğu bir dönemde, hacılığın geçerli bir bahane olarak kullanılmış olması neredeyse kesindir (Ciggaar, 1996: 47).

Avrupa'nın neredeyse her bölgesinde Hristiyanların ziyaret edebileceği muhtelif türbeler olmasına rağmen, Avrupa'dan gelen hac trafiği başlıca üç büyük ünlü merkeze yönelmişti. Birçok insan Pireneler'in kuzey bölgesinden, İspanya'daki Santiago de Compostela'ya, VIII.

yüzyılda bulunan havari Saint James'in mezarına gitmekteydi. Batı'daki bu türbelerin en ünlüsü Roma'daki St. Petrus'un mezarıydı. Kuzey ülkelerindeki asilzadeler, bu ünlü havarinin kilisesinde ibadet etmek için Alpler üzerinden uzun ve zorlu yolculuk yapıyorlardı. Sık sık birçok prens, Roma bayramlarında hizmette bulunduğundan, şehir uluslararası bir kongre görünümünü almıştı (Carey, 1938: 496-497). Ancak bütün bu haclıklar içinde en makbulü elbette Kutsal Ülke'ye yapılan seyahatlerdi. Bu o kadar övgüye değer bir davranış olarak sayıldı ki, bu yolculuğu tamamlamaya çalışan herhangi birine yardım eden birinin bereketinin artacağına; böyle bir hacıya engel çıkaran kimsenin de hiçbir zaman mutluluk ve zenginlik sahibi olamayacağına inanıldı. Birçok loncanın bununla ilgili yarası vardı. Eğer üyelerinden birisi hacca giderse, gerek erkek gerekse de kadın, diğer üyeler onu yolcu etmeye giderler ve her biri ona bir miktar para verirdi. Hacca giden kimse yokluğunda loncaya hiçbir ödemede bulunmazdı. Çünkü onun ibadetinin faziletlerinin loncanın diğer üyeleri tarafından paylaşılacağı farz edilirdi. Kutsal yerlere giden Hıristiyanların egemen olduğu bütün anayollar üzerinde misafirhaneler vardı. Bu yerler bazen düzenli vergilerle, bazen de gönüllü bağışlarla destekleniyordu. Burada hacının en az bir gece konaklama hakkı vardı. Keza rahibe manastırları da hacıların su, yiyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılayan önemli noktalandı. Hacıların birçok yerde herhangi bir ücret ödemesine gerek yoktu ve eğer birisi bir hacıya zarar verirse aforoz edilirdi veya kilisenin avantajlarından istifade edemezdi (Ault, 1937: 332; Tappan, 2005:114-115; Webb, 2001: 12-13).

Her ne kadar azizlerin bulunduğu tapınaklara ve şehitliklere hacılara ortaçağın gündeğumundan itibaren rastlansa da bunun fayda ve fazileti hususunda kilise babaları arasında görüş ayrılıkları vardı. Hacılık konusunun Hıristiyanlık diniyle bağdaşmadığına dair bir düşünce ilk olarak Yukarı Mısır'da Saint Pachomius (292-346) tarafından ortaya konmuştur. Daha sonra bu görüş, hac yolculuklarını önemsiz ve hatta tehlikeli bulduğu için açıkça eleştiren Hippo'lu Saint Augustine (354-430) tarafından da desteklenmiştir. Bu düşüncedeki Hıristiyan önderleri hacılığı eski putperest geleneklerinin bir kefarete yöntemi olarak kabul ederek önlemeye çalışmışlardır. Ölümünden kısa bir süre önce Pachomius, öğrencisi ve halefi Theodora'ya cesedinin gecenin karanlığında taşınarak bilinmeyen bir yere gömülmesini vasiyet etmiş ve böylece kendi mezarının bir tapınma ve hacılık merkezi haline dönüşmesini engellemeye çalışmıştır (Atiya, 1962: 41; Bartlett, 2000: 14). Arkadaşı Desiderius'u bir inanç hareketi olarak Filistin'i ziyaret etmesini tavsiye eden ve orada bir süre ikamet etmesinin arkadaşına kutsal kitapları anlamada kolaylık sağlayacağını beyan eden Saint Jerome (347-420) bile, hac edemeyen kimselerin hakikatte hiçbir şey kaçırmadıklarını itiraf etmişti. Grek kilise babalarından Saint Gregory Nyessen (330-395), Kutsal Kitabın (İncil) hiçbir yerinde hacılığın emredilmediğine işaret etmiş ve daha ziyade sıradan bir şehir olan Kudüs'ü ziyaret etmede herhangi bir fazilet görmemişti. Gerçekten de burası kötü insanlar, tüccarlar, hırsızlar ve fahişeler bakımından birçok şehirden daha doluydu. Fakat yine de Hıristiyan dünyasının genel kamuoyu bu özel yolculuğun beraberinde ruhani fazileti de getirdiğine inanmayı tercih etmişlerdir (Runciman, 1969: 69-70).

Kudüs şehrine özel bir saygı duymayı Yahudilerden miras alan Hıristiyanlar İsa'nın doğduğu, vaaz verdiği ve acı çektiği bu toprakları gelip görmeyi en eski zamanlardan beri arzulamışlardır. İsa ve orada bulunan diğer kutsal kişilere ait türbelerden şefaate istemek için uzun mesafeli seyahatler yapmışlardır. Bilinen ilk hac yolculukları III. yüzyılın başlarında Kayseri Piskoposu Firmilian ve ondan birkaç yıl sonra Filistin'e giden Kapadokya Piskoposu Alexander tarafından yapılmıştır. Yaklaşık yine aynı dönemde Origenes "İsa'nın ayak izlerinden oraya gitmek isteyen Hıristiyanların arzusundan" bahsetmektedir. Bununla birlikte Kudüs'ün Hıristiyanlar için önemli bir hac merkezi haline dönüşmesi İmparator Büyük Konstantin'in (306-337) annesi Helena'nın bu şehre yaptığı bir hac ziyareti sırasında İsa'nın çivilendiği çarınha ait bir parça olan "Gerçek Haç"ı bulduğunu söylediği 326 senesinden sonra olmuştur. Konstantin'in Kudüs'te Kutsal Mezar Kilisesi ve Bethlehem'de (Beytüllahim) Nativity Kilisesini inşa ettirerek hacıların barınma gibi birtakım ihtiyaçlarının karşılanması hususunda bazı tedbirler alması buraya olan ilgiyi arttırmış, bu tarihten sonra bütün ortaçağ boyunca,

yoğunluğu giderek artan devamlı bir hacı seli Filistin'e doğru akmıştır (Runciman, 1969: 68; Harman, 1996: 384-385).

V. yüzyıl ortasında II. Theodosius'un (408-450) karısı İmparatoriçe Eudocia Kudüs'e yerleşti. İşte o andan itibaren orada ikamet etmek moda oldu. İmparatoriçe, orada bulabildiği en değerli relik, St. Luke tarafından çizildiği söylenen Tanrı'nın annesinin (Meryem) bir portresini İstanbul'daki görünmesine göndererek diğer bir akımın daha öncüsü oldu. Hristiyanlığın ilk zamanlara ait çok büyük sayıda aziz ve şehit Doğu'da yaşamıştı ve onlara ait relikler yine orada bulunabilirdi. Azizlerin mezarlarında şefaet arayan hacılar Filistin'de kalabalıklar oluştururken onların yarı amacı ülkelerindeki kiliseleri kutsallaştıracak bazı önemli relikleri satın alma ihtimali olmalıydı. O dönemde İsa'ya ait olan relikler aşamalı olarak Kudüs'ten İstanbul'a nakledilirken, azizlere ait olanlar onların kendi anavatanlarında muhafaza edilmeye çalışıldı. Fakat şanslı bir hacı için daha önemsiz relikleri elde etmek sıklıkla mümkündü. Yine bu türdeki reliklerin bir kısmı da tüccarlar tarafından Batı'ya götürülmüştü. Doğu'ya giden elçiler ülkelere geri dönerlerken relik getirmeleri talimatıyla gönderildiler. Bazıları da sırf bu iş için görevlendirildi. Frank Kraliçesi Radegund (520-87) kendisine içlerinde Haç'ın kırıntısı ve Kapadokyalı Aziz Mamas'ın parmağının da bulunduğu relikleri getiren kişileri özel olarak vazifelendirmişti. Avrupa'da kurulan binlerce kilise hacılar tarafından Doğu'dan parça parça getirilen relikler üzerine kutsandılar. Özetle, relikler ortaçağ Hristiyan inancının önemli bir parçasıydı. Öyle ki bir Fransız tarihçi, Achille Luchaire, "samimi olmak gerekirse ortaçağın gerçek dini, reliklerin anlaşılmasıdır" şeklinde ifade etmiştir. Yaygın bir inanışa göre, bir şehir değerli bir relike sahipse, orada çoğunlukla kiliseler ve hanlar vardır. Bu nedenle Ortaçağ Avrupası'nda bir yerden çalınarak diğerine taşınan reliklerle ilgili çok sayıda hadiseler rastlanır (Bartlett, 2000: 14; Landes, 1995: 36-37; Runciman, 1969: 70-71).

VI. yüzyılda hacılar Doğu'ya büyük sayılar halinde yolculuk yapmaya devam ettiler. Örneğin Saint Theodosius ve Antoninus Placentinus daha önceki hacıların yazmış oldukları seyahatnamelerden de istifade ederek Kudüs'e giden seçkin Hristiyanlardı. Kutsal Ülke'nin henüz Müslümanların eline geçmediği bu dönemde Batı'nın ekonomik bağları hâlâ devam ettiğinden bir hacı için Hristiyan İspanyası ve Suriye veya Mısır limanlarına giden bir ticari gemi içinde kendine yer bulması pek zor değildi (Runciman, 1969: 71).

Suriye ve Mısır'ın Araplar tarafından fethiyle birlikte VII. yüzyılda hac trafiği zorunlu olarak kesintiye uğradı. Birkaç yüz yıl kadar Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı arasında deniz yolu ticareti neredeyse hiç olmadı. Bu arada Akdeniz'de kol gezen korsanlar yüzünden mevcut taşımacılık işlemleri de eskisine göre daha pahalıydı. Fakat münasebetler tamamen yok olmadı. Papa I. Martin gibi birçoğu Doğu kökenli olan ve Doğu ile olan bağlarını sürdüren papalar hâlâ kutsal yerlere yapılan uzun hac yolculuklarına sempati ile baktılar. Bununla birlikte hacıların büyük bir kısmı Roma gibi daha yakındaki türbelere yönelirlerken Frank Piskopos Arculf gibi Doğu'nun tehlikelerini göze alan yeterince cesur bir kesim de vardı. Arculf 670'de Mısır, Suriye ve Filistin'i kapsayan seyahatlerde bulunmuş ve İstanbul yoluyla ülkesine geri dönmüştü. VIII. ve IX. yüzyıllarda Kutsal şehirde bulunan hacı yurtlarının sayısındaki artış aynı zamanda hacıların sayısındaki artış ile ilgili önemli bulgulardır. Söz konusu dönemde İngiliz ve İrlandalılar arasında hacılık popüler hale gelmişti. İngiliz hacıların en ünlüsü Londra'dan Kudüs'e giden ve oradan ülkesine geri dönen Bavyera Piskoposu Willibald olup, onun uzun ve zorlu yolculuğu 722'den 729'a kadar sürmüştü. Fidelis adında bir İrlandalı, Britanya'da görev yapan Rahip Bernard ve bir Breton soylusu olan Fortmund diğer önemli hacılar olup, bunların her birisi daha sonraki dönemdeki hacıların istifa ettiği kendi hac tecrübelerini birer seyahatname şeklinde yazdılar (Atiya, 1962: 42-43; Runciman, 1969: 72; Webb, 2001: 12).

X. yüzyılın başlangıcı itibarıyla, Hristiyan hacıların yol emniyeti bakımından, Akdeniz'deki koşullar düzelmişti. Müslümanlar Güney İtalya'daki varlıklarını kaybetmişler, Doğu'da ise Abbasi halifeliği çöküş dönemine girmişti. Bu arada yüzyılın ortalarında Girit tekrar Hristiyanların eline geçerken, Bizans filoları da Akdeniz'de güvenliği temin eden hâlâ etkili bir güçtü. Öte yandan İtalyan deniz cumhuriyetleri Müslüman limanlarıyla ticareti yeniden canlandırmak için faaliyetliydi. Bir hacı için Venedik veya Bari'den ya da Amalfi'den

gemiye binerek doğrudan İskenderiye'ye veya bazı Suriye limanlarına gitmek zor değildi. Bununla birlikte hacıların büyük bir kısmı bir İtalyan gemisiyle İstanbul'a gitmeyi ve oradaki relik koleksiyonunu ziyaret ettikten sonra karayoluyla Filistin'e gitmeyi tercih ettiler (Harris, 2003: 11-12; Runciman, 1998: 39). Her zaman için kara yolculuğu deniz yolculuğundan daha ucuzdu ve Anadolu içinden Suriye'ye giden Bizans anayolları son derece müsaitti. Sürekli olarak binlerce insan bu yollar üzerinde gidip gelmekteydi. Öyle ki bir hacı tek başına yola çıktığı halde kısa zaman içinde kendisine bir hacı grubu bulup güvenli bir şekilde yolculuk yapabiliyordu. Bazı seçkin hacılar yanlarında kendi krallarının yazmış oldukları mektupları taşıyorlardı. Bu mektuplar üzerlerinden geçecekleri ülkelerin hükümdarlarına hitaben yazılmış olup, hacılara koruma sağlanmasını rica eden bir içerik ihtiva etmekteydi (Tappan, 2005: 115-116).

Batı'dan hacı akışının hiçbir zaman kesilmediği bu yüzyılda dikkat çeken husus, gerek laik gerekse de ruhani sınıftan, sayıları giderek artan daha seçkin kesimlerin Kutsal Ülke'ye teveccüh etmiş olmalarıydı. Örneğin 969'daki hac yolculuğu sırasında ölen Schwaben Kontesi Hilda ve yine 970'de Filistin'de ölen Bavyera düşesi ve I. Otto'nun baldızı Judith ve laik sınıfın diğer önemli şahısları Ardeche, Vienne, Verdun, Archy, Anhalt ve Gorizia kontları X. yüzyılın soylu hacıların arasındaydılar. Kilise hiyerarşisinde yüksek mevki sahibi olanlar da bu hususta laik kesimden geri kalmadılar. Olivola Piskoposu hacca giderken beraberindeki yüksek rütbeli rahipler ona eşlik ettiler. Bütün bu önemli insanların yanında onların güvenlik imkânlarından istifade eden çok sayıda daha alt sınıflara mensup hacı da vardı. Bu yüzyılın sonlarında reformcu Cluny Manastırı hac yolculuklarında büyük faydalar gördü ve insanları özellikle teşvik etti. Çok sayıda itibarlı kişi bu manastırın organize ettiği hac seyahatlerinde Kutsal Ülke'ye Cluny rahiplerinin refakatinde gittiler. Örneğin 990'da Stavelot başrahibi ve 977'de Verdun kontu bu tip hac organizasyonlarına katılmışlardı. Aynı zamanlarda İskandinavlılar da hacılığa ilgilerini göstermişlerdi. 992'de Filistin'e ulaşan Kloseggr ve 1034'te Herald Hardrada yapmış oldukları hac yolculuklarıyla alakalı birtakım yazılı metinler bırakmışlardır. En uzun mesafedeki İzlanda'dan bile, Hıristiyanlığı yeni kabul etmiş, Thorvald Kodransson adında birisi 990'da bu zorlu yolculuklardan birinde bulunmuştur (Archer, 1895: 15; Atiya, 1962: 43-45; Runciman, 1998: 36).

Daha önceki dönemlerde Kudüs'e olan yoğun ilgi ve Doğu'ya akan hacı seli XI. yüzyılda adeta bir tufana dönüştü. Öyle ki ortaçağ kayıtlarına Kudüs'e VIII. yüzyılda 6 hac yolculuğu, IX. yüzyılda 12, X. yüzyılda 16 ve XI. yüzyılda ise 117 hac yolculuğu yapılmıştı (Ault, 1937: 332). Haçlı seferlerinin başlangıcından hemen önceki bu dönemde hacılığın bu kadar gelişmesini teşvik eden özellikle iki unsur vardı. Birincisi, Cluny Manastırı'ndan hâsıl olan dinî hayatın yeniden canlanmasının Batılıları bu gibi seyahatlere yönlendirmesiyle Kudüs'e yapılan yolculuklar popüler hale geldi. İnsanların açlık, kıtlık, sel baskını veya salgın hastalık gibi başlarına gelen bütün felaketlerin müsebbibi olarak, işledikleri günahları gördüğü bu dönemde Kudüs'e hacılık yapan birinin bütün günahlarından kurtulacağı söylendi. Burası, birçok Hıristiyan tarafından "Tanrı'nın yeryüzündeki gerçek şehri" olarak inanıldı. Bu imaj, İncil'e ait söz sanatlarından istifade eden çok sayıda gezici vaizler tarafından o kadar canlı bir şekilde anlatılmıştı ki, sıradan halk "Kudüs'ün bu dünyada mı, yoksa cennette mi" olduğunu karıştırmaya başlamışlardı (Barlett, 2000: 15). Öte yandan Cluny mensuplarının hac yolları üzerinde bilhassa fakir hacıların kalabileceği yurtlar inşa etmeleri ve yolculuğu kolaylaştırıcı diğer birtakım tedbirler almaları, daha önceleri sadece imkânları olanların yapabileceği bir ibadetin toplumun geneline yayılmasına katkı sağladı (Runciman, 1969: 74).

Bu arada Kudüs'e olan ilginin artmasına yol açan ikinci bir unsur da yaklaşık 1000 yılında Macaristan Kralı Stephan'ın (İstvan) resmen Hıristiyanlığı kabul etmesi ve böylece Tuna Nehri'nden geçen önemli karayolu güzergâhının hac yolculukları için daha güvenli ve cazip hale gelmesiydi (Hupchick, 1995: 54; Nicole, 1988: 6; Runciman, 1998: 38). Yine 1019'da "Bulgar Kasabı" İmparator II. Basileios'un (976-1025) bütün Balkan Yarımadası'nı ilhak ederek imparatorluğa katması (Finlay, 1853: 450-452; Ostrogorsky, 1981: 286-288) Avrupa'dan gelen bir hacının önce Macar topraklarında daha sonra Bizans sınır kenti Belgrat'tan itibaren İstanbul'a

ve oradan da Anadolu üzerinden Fatımi sınırına ulaşınca kadar sorunsuzca yolculuk yapmasına imkân verdi. Bu basit bir yolculuktan ve yaya olarak seyahat eden bir hacı için hiç de pahalı değildi. Fransa veya İtalya'dan yola çıkan hacılar Puglia'ya karayoluyla ulaşmayı ve ucuz ve kısa bir deniz yolculuğuyla Adriyatik'in dar yerinden Durres'e geçmeyi ve yine oradan da "Via Egnatia"⁴ yoluyla İstanbul'a gitmeyi tercih ediyorlardı. Bununla birlikte, karayoluna göre daha pahalı olan deniz güzergâhları da terk edilmedi. Ancak bu yol daha ziyade İskandinavya çevresinden gelen hacılar tarafından kullanıldı. Onların büyük çoğunluğu gelişini deniz üzerinden Cebelitarık yoluyla, dönüşü karadan, Rusya üzerinden yapmayı tercih ettiler (Runciman, 1998: 37-38; Runciman, 1969: 75-76).

Hacı yolculuklarının hiç olmadığı kadar yoğunlaştığı bu sırada yüzlerce dindar kişi bir başrahabin, bir piskoposun veya büyük bir senyörün liderliğinde Kudüs'e giden yollar üzerinde kümelenmeye başladılar. Bu kalabalık hacı topluluklarının örnekleri az değildir. 1002'de Anjou Kontu Fulk, 1026-27'de bir Fransız başrahibi ve yine aynı yıl Angouleme Kontu William içlerinde çok sayıda din adamı ve soylu bulunan yeterince kalabalık hacı gruplarına öncülük etmişlerdi. Normandiya Dükü I. Robert diğer bir hacı kafilesiyle 1035'te Kudüs'e gitmiş, ancak dönüş yolunda hastalanarak İznik'te ölmüştü. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Kudüs'e giden hacı grupları ebat bakımından o kadar büyük ve o kadar iyi organize olmuşlardı ki, adeta haçlı ordularına benzediklerinden bu yolculukları askerî seferlerden ayırt etmek oldukça güçtür. 1064-65'de hac yolculuğu yapan Bemberg Piskoposu Gunther'in liderliğinde Filistin'e yürüyen Alman hacı grubunda 7.000 kişi vardı. Haçlı seferleri başlamadan önceki dönemde kuşkusuz bu en unutulmaz hacı topluluklarından birisidir ve bazı kaynaklar belki biraz abartmayla bahsi geçen rakamı 12.000 olarak zikrederler. Cluny Manastırı'nın XI. yüzyıla ait kayıtları Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın çeşitli yerlerinden birçok seçkin kimsenin hacı olmak için yollarda olduğunu açığa çıkarır. 1088-89'da Kutsal Ülke'ye giden Flanders Kontu I. Robert, hacılık ve haçlı seferleri tarihlerinde ismi sıkça zikredilen önemli bir şahıstır (Carey, 1938: 497; Harris: 36-37).

Başlangıçta, ideal bir hacının kaba bir gri hırka ve yuvarlak keçeli (fötr) şapka giyinmesi, omzunda içinde ekmeğinin olduğu bir torba veya heybe asılı olması ve ucunda bir şişe suyun bulunduğu bir değnek taşınması, yola yayan çıkmış olması ve ekmeğini yol boyunca dilenmesi esastı. Zengin olanlar ancak eşeklere bindiler. Fakat hacılığın popüler hale gelmesi ve seçkin sınıflardan daha çok insanın kutsal türbelere gitmesiyle hacıların artık daha azı kaba gri hırka giyerek veya ekmeğini dilenerek kendilerini sıkıntıya soktu. Birtakım müşfik azizlerden yardım istemek maksadıyla hacılık yapmayı arzulayan tamamen samimi birçok insan rahat yolculuk yapmada hiçbir zarar görmediler. Gece olunca şarap içip, dilediklerini yiyebilecekleri elverişli hanlarda konakladılar. Hatta grup halinde yolculuk yapan hacılardan bir kısmı yolculuklarına neşe katması için birkaç şarkıcı veya tulum çalan sanatçılar bile kiralamışlardı. Elbette bunlar palmiye dalı taşıyanların saflığını belki biraz etkiledi. Ama hacıların samimiyetinde o an için herhangi bir bozulma olmadı. Çünkü bir hacının yapacağı duaların makbul olması için mutlaka eziyet çekmesi gerekmiyordu. Ancak zaman içinde hacı grupları içinde daha fazla tüccar ve diğer dünyevi maksatlara sahip olan daha çok insanın yer almasıyla palmiye dalı taşıyanların karakter ve görünümü değişti. XI. yüzyılda bir ordudan daha fazla kalabalıklar oluşturan hacı toplulukları, daha önceleri kendilerini savunmak için dahi silah taşımayan küçük grupların aksine, yanlarında sadece birtakım eşkıyalara karşı değil, düzenli ordularla savaşmaya yetecek kadar fazla silah buldurdular. Daha önceleri güzergâh boyunca kendi güvenliklerinden endişe eden ve barışçıl bir şekilde yolculuk yapma niyetlerinin bir ifadesi olarak palmiye dalları taşıyan hacılar, artık kendilerini yeterince güçlü hissettiklerinden, bazı sıkıntıların dışında her zaman serbestçe ziyaret ettikleri, Kudüs'e sahip olmayı istediler. Bu isteği haklı göstermek ileri sürdükleri meşruiyet gerekçeleri Doğu'daki Arapların ve Türklerin Hıristiyanlara sürekli olarak eziyet etmeleriydi. Hâlbuki gerçek olan şey, Müslümanların bölgede siyasi bakımdan yaşadığı

⁴ Via Egnatia: Avrupa'yı Balkanlar üzerinden Anadolu'ya ve oradan Ortadoğu'ya bağlayan ana yolun adıdır. Karayolu güzergâhıyla Kudüs'e giden Avrupalı Hıristiyan hacılar bu yolu kullandıklarından buraya "Hacı Yolu" da denmekteydi. Bkz. Steven Runciman, (1998). *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, s. 38.

sıkıntılarının Avrupa'daki Hıristiyanlar için mutlaka istifade edilmesi gereken bir fırsat olarak görünmesiydi.

Müslüman İdarecilerin Hıristiyan Hacılara Yönelik Tavrı

Kudüs'ü ziyaret etmiş olarak ülkelerine dönen hacılar yollarında sadece bir avuç toprak veya palmye dalı götürmediler. Aynı zamanda tüccar olan hacılardan bir kısmı bazen yollarında taşıdıkları büyük paralarla evlerine döndüler. Kervanlar tarafından Akdeniz'in doğu kıyılarına getirilen Asya'nın ürünlerini satın alan hacılar dönüş yolculuğu esnasında bunları çok önemli kazançlarla sattılar. Hac seyahatlerinin diğer bir avantajı da kutsal yerleri ziyaret ettikten sonra geri dönen bir hacının ömrünün sonuna kadar anlatmaya yetecek macera hikâyelerine sahip olmasıydı. Magazin, roman veya günlük gazetenin hayal bile edilemediği o günlerde bu hikâyeye anlatıcılarının en yavan konuşanı bile yolu üzerindeki herhangi bir kalede veya handa hoş karşılanan bir misafir olmalıydı. Bununla birlikte haclı seferlerinden önceki dönemde anlatılan bu hikâyeler bir seyyahın karşılaşmış olabileceği ilginç olayları ve farklı kültürleri tasvir etmekten ziyade, Doğu'daki yerli Hıristiyanlara yapılan eziyetler ve hacıların gördükleri zulümler üzerine yoğunlaştı.

Oysaki "kitap ehli" olarak bildikleri hıristiyanlara karşı en başından itibaren Müslümanlar bir hoşgörü göstermekteydiler. Hiçbir şekilde dışarıdan gelen Hıristiyan hacıların Kudüs'ü ziyaret etmelerine engel olmadıkları gibi, eskiden Bizans idaresinde kendilerini baskı altında hisseden bölgedeki Süryani, Ermeni ve Kıptî kiliselerine mensup Hıristiyanların da Müslümanların varlığından rahatsız oldukları pek söylenemez (Apak, 2001: 149-152; Erdem, 1997: 158-159). Hz. Ömer 638 yılında devesinin üzerinde muzaffer bir şekilde Kudüs'e girdiğinde şehirde yaşayan yerli Hıristiyanları kovmadığı gibi, ibadet amacıyla Kudüs'e gelen Hıristiyan hacılara herhangi bir engel çıkarmamıştır. Bu arada yaşanan bir hadise söz konusu hoşgörünün somut bir örneğidir. Anlatılanlara göre Hz. Ömer, Patrik Sophronios'un refakatinde şehri dolaşırken namazını patrik tarafından kendisine gösterilen Kutsal Mezar Kilisesi'nde değil, onun yerine avluda kılmıştır (Gül, 2001: 49-51). Çünkü daha sonraki yıllarda Müslümanların burayı Hıristiyanlardan alabileceğine dair bir kaygı duymuştu. Öte yandan Kudüs'ün fethedilmesinden sonra sadece 32 sene geçmişken, 670 yılı gibi bir tarihe ait yazılı metinlere göre, Perigueux Piskoposu Arculf'un bir hacı olarak bu şehre gelip, kutsal yerlerde dokuz ay geçirmiş olması Müslümanların hâkimiyetinde dahi olsa, dileyen bütün Hıristiyanların kendi kutsal yerlerini serbestçe ziyaret edebildiklerini göstermektedir (Atiya, 1962: 42).

Bu arada Hıristiyanlar da esasında aynı Tanrı'ya inandıkları Müslümanlara yönelik ölçülü bir hoşgörüye sahiplerdi. Ortaçağın başlarında İslam'ı "pagan" (putperest) olarak tanımlarlarken, bu tanım yüksek ortaçağda "heretik" (sapkın) olarak değişti. Onlara göre heretikler gerçeğe vakıf olanlar, fakat bazı noktalarda hataya düşmüş olanlardı. Bu nedenle ikna edildiklerinde belki doğru yolu bulabilirlerdi. Paganlar ise, gerçeği tamamen inkâr edenler olup, Hıristiyanların selameti için onlar mutlak yok edilmeliydiler. Papa VII. Gregorius (1073-85), Cluny başrahibi Hugh ile birlikte İspanya'da Zaragoza'nun Müslüman Hükümdarı Ahmet El-Muktedir ve bölgenin İspanyol Müslümanlarını Hıristiyanlığa döndürmek maksadıyla başlattığı diyalogda son derece yumuşak ve gönül alıcı bir lisan kullanmıştı (Rayborn, 2013: 26-28). Gregorius, gönderdiği mektupta her iki halkın benzer şekilde tövbe ettiklerini veya günah çıkardıklarını hatırlatarak farklı biçimlerde olsa da aynı Tanrı'ya ibadet ettiklerini vurgulamaktaydı. Söz konusu yazışma açıkça muhababının "hidayeti" bulması beklentisiyle yapılan önemli bir temastır. Bununla birlikte bir Müslüman hükümdar ile bir Hıristiyan lider arasında "iyi niyetli" görünen bir diyalog örneğine çok daha önceleri rastlanmaktadır.

Frank Hükümdarı III. Pepin (751-68) zamanında ilk elçi heyeti 762'de Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifesi El-Mansur'a gönderilmiş, bu elçiler yollarında Müslüman meslektaşları olduğu halde üç yıl sonra geri dönmüşlerdi. Dostça görüşmelerin ve karşılıklı olarak hediye alışverişinin dışında bu elçi heyetinin misyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi pek yoktur. Bununla birlikte mevzubahis diplomatik yakınlaşmalar İmparator Charlemagne (Büyük Karl) (774-814)

zamanında yenilendi. Karşılıklı olarak sürekli gidip gelen elçiler vasıtasıyla Abbasi Halifesi Harun Reşit (786-809) ve Charlemagne arasında tesis edilen dostane ilişkilerin neticesinde Kudüs'teki Hıristiyanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kendi yerleşim bölgelerini kurmalarına imkân tanındı. Birisi Zeytin Dağı'nda, diğeri Kutsal Mezar'ın yakınında olmak üzere iki yeni manastır inşa edildi. Yine bu dönemde, "Kan Meydanı" olarak bilinen bir alanda hacılar için bir han, bir kilise, bir kütüphane ve pazaryerinden oluşan bir grup yapılar topluluğu tesis edildi. Bu tesislerin masrafları için harcanmak üzere, Josaphat Vadisi'ndeki (Kudüs ile Zeytin Dağı arasında kalan vadi) meyve bahçeleri ve pirinç tarlalarıyla, on iki büyük konağın gelirleri tahsis edildi (Atiya, 1962: 38; Avcı, 2002: 328). Yaklaşık seksen yıl sonra Kudüs'ü ziyaret eden hacılar her ne kadar biraz yıpranmış olsa da bu tesislerin hâlâ faal olduğunu gördüler (Runciman, 1969: 72). Demek ki Müslümanların toleransı sadece Harun Reşit'in kişisel hoşgörüsüyle sınırlı değil, İslam'ın "kitap ehli" inançlara yönelik genel bir tavrıydı.

Hıristiyanların Doğu'da yaşadıkları sıkıntılarla ilgili kaynaklarda en fazla dile getirilen bir mesele de Hıristiyan dünyasının en önemli mabedi Kutsal Mezar Kilisesi'nin 1009'da Fatımi Halifesi El-Hâkim (996-1021) tarafından yıkılması olayı ve onun zamanında Hıristiyanların giderek artan bir şekilde eziyet görmüş olmalarıdır. Ancak bu durum bir istisna olmalıydı. Çünkü onun zorbaca tavırları sadece Hıristiyanlara karşı değildi. Müslümanlara yönelik de benzer küfür ve hakaretleri vardı. Batılı bazı tarihçiler tarafından kendisi için "Mısırlı Neron" yakıştırması yapılmıştır. El-Hâkim'in kadınlara en masum eğlenceleri bile yasakladığı ve yaşamının sonlarına doğru Tanrı'nın kendi bedeninde canlandığını iddia ettiği yine onun hakkında söylenenler arasındadır. Bu nedenle El-Hâkim'in Hıristiyanlara uyguladığı zulümler ve onların kutsal mabetlerini yıktırması rutin bir Müslüman politikasından daha çok, Fatımi Halifesi'nin kişiliğiyle alakalıydı⁵.

Bununla birlikte dönemin ünlü din adamı ve vakanüvisi Rodulfus Glaber'e (985-1047) göre, El-Hâkim'in söz konusu davranışlarının arkasında makul sebepler olabilir. Çünkü halifenin bizzat kendi annesi Hıristiyan olduğundan, annesinin iman ettiği dinin mensuplarına karşı hiçbir neden olmadan zalimane bir davranış sergilemesi izah edilmesi gereken bir durumdur. Glaber'e göre ortada bir Yahudi komplosu vardı. Halifeyi Hıristiyan halklarına kötülük yapmaya teşvik eden Yahudiler, kutsal yerleri ziyaret bahanesiyle Kudüs'e hacı kılığında gelen Hıristiyanların esasında gerçek bir ordu olduğunu ve niyetlerinin Kudüs'e saldırarak Müslümanları öldürmek olduğunu söylemişlerdi. Glaber'in bu konula ilgili anlatımının objektif olmadığı iddia edilebilir. Ancak onun yakın bir çağdaşı olan Adémar de Chabannes (989-1034) de El-Hâkim'in Kutsal Mezarı yıkmasını Hıristiyan âlemini yok etmek üzere kurulmuş bir Yahudi – Müslüman gizli antlaşmasının bir parçası olduğunu yazarak Glaber'in tespitlerini desteklemiştir (Rayborn, 2013: 20-21). Bu arada haçlı seferleri başladıktan sonraki dönemde yaşananlar dikkate alındığında, Yahudilerin uyarılarının hiç de haksız olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu noktada belki bu ikazların tesadüfen gerçekleşmiş bir kehane mi, yoksa bazı bilgilere dayanan isabetli bir öngörü mü olduğu tartışılabilir.

Batılı kaynakların önemli bir bölümünde Kudüs'e giden hacıların ya da Doğu'daki Hıristiyanların yaşadıkları sıkıntılarla ilgili daha ziyade bölgeye son zamanlarda egemen olan Türkler suçlanmaktadır. Onlara göre El-Hâkim istisna olmak üzere, gerek "kitap ehli" bildikleri dinlere karşı hoşgörülerinin bir gereği olarak, gerekse de şehre önemli ekonomik faydalar sağladıkları için, daha önceki Müslüman Araplar açıkça hacıları hoş karşılamışlardı. Türklerin bölgede görünmelerinden itibaren hissedilir bir Hıristiyan karşıtlığından söz edilmektedir. Ancak belki ilk zamanlar bazı sıkıntılar yaşanmış olsa da kutsal türbelerde ibadet yapmak isteyen Hıristiyan tövbe-kârların cebinden şehre akan paranın miktarının farkında olan Türkler hiçbir zaman bu trafiği engellemediler. Söz konusu şikâyetlerin bir kısmı Türklerin gelişinden çok önceleri Bedevilerin Filistin'de neden olduğu yarı anarşi ve emniyetsiz durumla alakalıdır.

⁵ İyi ile kötü arasında sürekli farklı karakterlere bürünen ve kendine has adalet anlayışı olan El-Hâkim'in kişiliği ve Hıristiyanlara yönelik davranışlarıyla ilgili bkz. Ahmet Bağlıoğlu (2012). "Sıradışı Bir Fatımi Halifesi: Hâkim Biemrillah", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 8, s. 9-18.

Diğer bir kısmı da Anadolu güzergâhını kullanan hacıların bu bölgede Türkmenlerin yol açtığı bazı tahribatlar yüzünden sıkıntı çekmiş olma ihtimalleriyle alakalıdır. Ama bu sıkıntılar Müslümanlar dâhil herkesin şikâyet ettiği bir konuydu. Dolayısıyla ortada ne Hıristiyanlara yönelik sistemli bir saldırı, ne de Hıristiyan aleyhtarı bir oluşum vardı (Cahen, 2008:256).

Selçukluların batıya akınları sırasında önde gelen kumandanlarından olan Atsız b. Uvak 1071'de Kudüs'ü aldığı muhtelif inançların bir arada bulunduğu buradaki dengeleri gözeterek kadar basiretliydi. Şehrin Fatımi halifesini görevden uzaklaştırdıktan sonra yerine kendi mezhebine mensup bir Müslümanı görevlendirmek yerine bir orta yol olarak Fatımilerin de kabul edebileceği Yakubi bir Hıristiyanı Kutsal Şehrin valisi olarak atadı. Ancak hutbe Abbasi Halifesi Kâim-Biemrillah ve Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan adına okundu. Altı yıl sonra, 1077'de Fatımilerin başlattığı bir ayaklanmayı bastırmak üzere geri döndüğünde Atsız, sadece isyancıları cezalandırırken şehirde bulunan Hıristiyanların bu esnada meydana gelen kargaşadan zarar görmemesi için özellikle dikkat etti. Ne hacılar ne de yerli Hıristiyanlar hiçbir şekilde zarar görmediler. Hatta Kudüs'ün Yunanlı Patriği Simeon'un bile şehirde yaşamasına izin verilmişti. Bu arada Türklerin hoşgörüsüzlüğüyle ilgili dile getirilen bir mesele Hıristiyanların her yıl Paskalya günlerinde Kutsal Mezar'da bir mum yakmalarıyla ilgili bir ritüeli engellemiş olmalarıydı. Ancak bu onlar için çok önemli olmasa gerek ki, haçlı seferlerinden sonra Frankların şehre sahip olduğu yıllarda bile böyle bir ritüel hiçbir zaman tekrarlanmadı. Hıristiyanların ruhunu incitebilecek diğer bir hadise de Atsız'dan sonraki dönemde şehre hâkim olan Artuk b. Eksük'ün, söylendiğine göre, Kutsal Mezar'ın çatısına bir ok fırlatmasıydı. Ancak bu bir dinî hoşgörüsüzlük değil, sadece Artuk'un burayı aldığını gösteren geleneksel bir Türk davranışıydı (Cahen, 2008: 255-256; Avcı, 2002: 328).

Netice itibarıyla eğer Hıristiyan hacıların Kudüs'e gidiş gelişlerinde eğer bir sorun var idiyse, bu bölgenin doğasıyla alakalı olup, Türkler yüzünden ilave bir sıkıntı yaşanmadı. Anadolu üzerinden gelen hacıların güzergâhı üzerinde var olan birtakım küçük emirliklerin hac turizminden hâsıl olan geçiş ücretleri gibi bir gelirlerden kendi paylarını almak istemeleri ve yine külfetli bir yolculuktan sonra Kutsal Mezar'ı ziyaret etmek niyetiyle gelen hacıların giriş ücreti vermek zorunda kalmaları Hıristiyanlar için bezdirici olabilirdi. Ancak bu sadece Türklere veya daha önceki Müslüman idarecilere özgü bir uygulama değildi. Kendi topraklarından geçen veya birtakım kutsal yerleri ziyaret etmek isteyen hacılardan Bizanslılar da çeşitli vergi ve geçiş ücretleri almışlardı. Hatta Avrupa'nın merkezindeki birçok ünlü katedral ve türbelerin dahi kendilerine mahsus giriş ücreti tarifeleri vardı (Richard, 2001: 16; Cahen, 2008: 268; Runciman, 1969: 77). Esasında hacılar haçlı seferlerinden önceki dönemde her zamanki kullandıkları güzergâh üzerindeki çatışma yüzünden alternatif yollara yöneldikleri için hoşnut değillerdi. Ama bu hiçbir zaman Türklerin davranışıyla ilgili değildi ve Batılıların Filistin'e olan yolculuklarını da aksatmadı. Eğer daha önceki dönemlere göre, Türkler yüzünden Doğu'daki Hıristiyanların ve hacıların durumu menfi bakımdan değişmiş olsaydı, XI. yüzyılda hacıların sayısında önemli bir artış olmazdı.

Haçlı Seferleri

Bugün yüzeysel anlamıyla Doğu ile Batı veya Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanan bir çekişme süreci olarak tanımlanan ve yayılcılık hareketi ya da farklı kültürler arasında çatışma gibi muhtelif şekillerde izah edilmeye çalışılan haçlı seferleriyle ilgili çağdaş bir yazar Guibertus Novigenti, "Kurtuluş"a erişmenin yeni bir yolu olduğunu söylemişti (Novigenti, 1997: 28). Ortaçağa ait kaynakların önemli bir kısmında haçlı seferleri günahların bağışlanması için deniz aşırı yerlere yapılan bir hac yolculuğu olarak tanımlanır. Bireysel hac yolculuğu bir "passagium parvum" (küçük çaplı yolculuk) olarak bilinirken, toplumsal veya kitlesel halinde yapılan ve katılımcılarının saldırı veya savunma maksatlarıyla tamamen silahlı olduğu hac yolculukları, bir "passagium generale" (büyük çaplı yolculuk) yani bir "haçlı seferi" olarak tanımlanmıştı (Boorstin, 1983: 119; Hindley, 2003: 1-7). Bir başka ifadeyle, barışçıl palmiye dalı taşıyanlar ile "silahlı hacılar" yani "haçlılar" arasında bir ayırım yapılmaktaydı. Bununla birlikte özellikle ilk haçlı seferlerini anlatan vakayinameler ve diğer metinlerin birçoğunda "haçlı seferi" veya "haçlı" kelimeleri değil, onun yerine yolculuk, hacılık ve hacı

terimleri kullanılmıştır. “Haçlı” (crucesignatus) terimini ilk kez üçüncü haçlı seferi vaizi olarak propaganda çalışmaları yapan Britanyalı Gerald 1191’de tamamladığı kitabında kullanmıştır. Daha sonra 1199’da Roma’ya giden Gerald burada Papa III. Innocent ile bir görüşme yapmış ve eserini ona takdim etmişti. Papa bu kitabı haftalarca başucundan ayırmamış ve içeriği ile ilgili mesai arkadaşlarıyla bazı tartışmalar yapmıştı. Bu tarihten kısa bir süre sonra bazı papalık yazışmalarında “haçlı” kelimesinin geçmesi Innocent’in Gerald tarafından kullanılan bu terimi benimsediğini göstermektedir (Markowsky, 2008: 105).

Anjou Kontu Foulque ve Normandiya Dükü Robert gibi kilise adamlarının ve asillerin liderliğindeki birçok ufak gruplar, Kudüs’e tehlikeli yolculuklar yapmış ve memleketlerine döndüklerinde yaşadıkları gerçek sıkıntılara hayal ürünü hikâyeler de eklemişlerdi⁶. Türklerin Kudüs’te bulunan kutsal yerleri tahrip ettiği ve Hıristiyan hacılara yapılan zalimce aşağılamaların tahammül edilemez boyutlara geldiğine dair kışkırtıcı haberler Batı’ya çoğalarak ulaşmaya devam etti. Bu hikâyeler, Batı Avrupa’nın Müslümanların vahşetleriyle ilgili inançlarını etkili bir biçimde arttırdı ve Hıristiyan fanatizminin alevlerini körükledi (Archer, 1895: 15-16; Calthrop, 1967: 15). Anadolu ve Suriye’deki Hıristiyan nüfus, haçlı seferlerinin hemen öncesindeki dönemde bölgedeki daha önce bahsettiğimiz çatışma ortamı yüzünden sıkıntı yaşamış olabilirlerdi. Fakat Batı’da Türkler hakkında anlatılanların büyük bir kısmı, özellikle haçlı seferlerini meşrulaştırmak için sonradan uydurulan, İslam karşıtı propagandalardan başka bir şey değildi. Çünkü bölgedeki yerli Hıristiyanların ne Batı’dan ne de papanın kendisinden bu konuyla ilgili hiçbir yardım talebi olmamıştı. Sadece Filistin’de yaşayan bazı rahipler, kendi sıkıntılarıyla ilgili temas kurdukları Batılılara onların merhamet duygularını uyandıracak bazı anlatımlarda bulunmuşlardı. Ancak bu rahiplerin maksadı kesinlikle askerî yardım değil, mensup oldukları kiliselere sadaka toplamaktı. Anlaşılan o ki, bu gibi psikolojik gelişmeler haçlı seferlerinin bina edileceği zeminin oluşumuna katkı sağladı (Cahen, 2008: 256-257; Carey, 1938: 497).

Bununla beraber palmye dalı taşıyan ve Tanrı’nın rızasını kazanmak için silah bulundurmaktan kaçınan Hıristiyanların hac yolculukları ilk kez haçlı seferleriyle birlikte bir şiddet hareketine dönüşmedi. Batılı kaynakların anlatımına göre, 1065’de Kudüs’e giden Bamberg Piskoposu Gunther ve beraberindeki adeta bir orduyu andıran büyük bir hacı grubu Filistin yakınlarında bir yerde, Türklerin (doğrusu Bedeviler olmalı) saldırısına uğradıklarından yakındaki eski bir kentin surlarının arkasına sığındılar. Üç gün boyunca burada direndikten sonra su ve erzak bakımından sıkıntı çektiklerinden müzakere yapmak üzere Gunther dışarı çıktı. Fakat saldırgan Türklerin liderlerinden birisi bu görüşme esnasında başındaki sarığı çıkartıp, bir kement gibi kullanarak Piskopos Gunther’in boynuna fırlattı. Fakat tam da bu anda piskopos birden aslan kesildi ve saldırganın suratına ağır bir darbe vurarak onu devirdi. Böylece Gunther hem İsa’nın vekiline yapılmış bir hakareti cezasız bırakmadı, hem de onun bu umulmadık hareketi adamlarına ilham oldu. Onlar hemen dışarı çıkıp hasımlarını etkisi hale getirdiler. Esasında bu hadise Hıristiyanların şiddet kullanmaması gereken bir öğretiye aykırıydı. Ancak Gunther’in sözüm ona Hıristiyanların onurunu kurtarma adına yaptığı bu davranışından dolayı bir pişmanlık duyduğu görülmez. Çünkü yine aynı anlatıma göre, Hıristiyanlar bu hadisede etkisiz hale getirdikleri saldırganları o kadar sıkı bağlamışlardı ki, onların tırnaklarından kan fişkırmıştı ve yine hacılar kılıçlarını esirlerin başlarının üzerinde tutarak onların kafalarını koparmakla tehdit etmişlerdi. Anlaşılan o ki, Tanrı’nın rızasını kazanmak için normalde silah taşımaları bile makbul olmayan bir hacı grubunun ele geçirdikleri birkaç yağmacı için uygun gördükleri bu zalimce muamele, dindarlık görünümü içinde saklı kalmış potansiyel şiddetin açığa çıkmasıydı (Rayborn, 2013: 21-23).

Kudüs’e giden yolların Müslümanlardan temizlenmesi için silahlı bir mücadele başlatılması girişimi Papa II. Urbanus’un (1088-1099) 1095’deki Haçlı seferi çağrısından daha

⁶ Hıristiyanlara Türkler tarafından uygulanan vahşet hikâyeleri bağlamında bir örnek için bkz. Robertus Remensis (2005). *Robert the Monk’s History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, Cornwall and Burlington: Ashgate Publishing, s. 79-80.

önce, 1074'de Papa VII. Gregorius (1073-1085) tarafından yapılmıştı. O dönemde Avrupa'da laik ve ruhani kesim arasındaki güç çekişmeleri yüzünden bir netice alamayan Gregorius'un maksadı, Türk istilalarına maruz kalan Bizanslılara etkili bir şekilde yardım etmek ve dolayısıyla Anadolu'dan geçen hac yolu güzergâhını güvenli hale getirmektir. Ancak Gregorius, silahlı bir girişimin coşkulu taraftarı olduğu halde, askerî bir sefer ve hac yolculuğu birleşimini tasavvur etmemişti. Hacılığı kutsal savaş düşüncesiyle birleştiren, diğer bir ifadeyle haçlı seferini organize eden Papa II. Urbanus oldu. Selefi Gregorius'dan farklı olarak, Urbanus diğer birçok dünyevi maksatların yanı sıra, Filistin'in özgürleştirilmesine vurgu yapmış, bu girişime katılacakların kendilerine cennete girişte öncelik tanınacak birer hacı olarak kabul edileceğini ilan etmişti (Madden, 1999: 7-11; Rayborn, 2013: 34; Remensis, 2005: 81). Haçlıların her birisi "İsa'nın yattığı ve göğe uçtuğu" yerdeki Kutsal Mezar'a hac edeceğine dair yemin ederek bu girişime katıldılar⁷. Çünkü böyle bir yolculuğun zorlukları ve büyük maliyeti yüzünden katılanların hacı olarak günahlardan arınması itici bir güç olacaktı. Bir haçlının toprakları ve mal varlığı o dönüncüye kadar kilisenin korumasında kalacaktı. Nihayet, onun bir hacı olarak statüsünün belirlenmesi için, hacılık geleneğine göre, elbisesine basit bir haç işareti dikildi. Bu yüzden haçlılar kendilerini "hacılar" veya "haç taşıyıcıları" olarak tanımlamışlardır (Madden, 1999: 10; Tappan, 2005: 115).

Öyle ki, birçok Hıristiyan için önemli kısmının hacılık olduğunu düşündüğünden İtalya üzerinden alternatif yoldan giden haçlıların bazıları Roma'daki St. Petrus Kilisesi'nde dua edip, şehirdeki diğer türbeleri de ziyaret ettikten sonra yeminlerinin gereğini yerine getirdiklerini düşünerek buradan ülkelerine geri dönmüşlerdir (Porges, 2008: 31). Yine birinci haçlı seferinin sonunda Kudüs'te Kutsal Mezar'ı ziyaret ettikten sonra 20.000 kadar hacının ülkelerine dönmek üzere yollarda olduğu söylenirken, Filistin'de sadece 300 şövalye ve aynı miktarda piyade askeri kaldığı belirtilmişti (Riley-Smith, 2002: 161). Elbette bu rakamlar abartılıdır. Fakat yine de haçlıların önemli bir bölümünün kendisini öncelikle hacı olarak kabul ettiği anlamını ifade eder.

Haçlı seferleri belki bir hacılık görevi olabilir, ama bununla birlikte tuhaf bir hacılık vazifesi idi. Haçlanmış binlerce kişi kılıç, zırh ve diğer savaş araç ve gereçlerini beraberlerinde hacılık yaparken taşıdılar. Yakın Doğu'nun değişken koşulları yüzünden Kudüs'e giden hacıların, keselerindeki para yüzünden bazen kendilerini rahatsız eden eşkıyalara karşı kendilerini korumak için, yanlarında gerektiği kadar silah bulundurma zaruretinden bahsetmiştik. Bununla birlikte, haçlı seferindeki hacıların ekibi, sadece savunma amacıyla değil, aynı zamanda fetih amacıyla da hazırlanmış binlerce askerden oluşmaktaydı.

Haçlı seferi bir hacılık görevi olarak vaaz edildiği ve bir çeşit yardım ve kefaret olduğu için, çağrıya uyan kişiler yalnızca kuvvetli ve sağlam kişiler değildi. Kadınlar ve yaşlı adamlar da manevi kurtuluş için büyük bir iştahla kocaları ve oğulları gibi haçlı yemini etmeyi yaygara kopararak istiyorlardı (Armstrong, 2001: 3; Demirkent, 1994: 72; Madden, 1999: 11). Şu açıktır ki, II. Urbanus, haçlı heyecanının kontrol edilerek yönlendirilebileceği, düzenli askerî bir sefer planlıyordu. Bu nedenle Papa, piskoposlarına ve vaizlerine orduya katılmaya elverişli olmayanların yeminlerini kabul etmemeleri için talimat verdi. Yemin etmiş olanların da yeminlerini yok saydı. Urbanus için kendi projesinin tamamen seküler hale dönüşmemesi bakımından, haçlı ordusunun içinde bir din adamı kontenjanı bulunması zaruruydu. Ancak yine onların da sayılarını sınırlamak için, papazların kendi bağlı oldukları başrahip veya piskoposların onayını almadan ruhani bölgelerini terk etmelerini yasakladı. Kılıçlarıyla savaşamayacak insanlar ibadetlerini evlerinde yapmalıydılar (Bull, 2008: 47; Brundage, 2003: 150; Demirkent: 1994: 73). Dahası fakirlerin de katılımına pek sıcak bakılmadı. Çünkü haçlıların öncelikli olarak en azından kendi masraflarını üstlenmesi umulurken, biraz zengin olanlardan maddi durumu yetersiz olan diğer haçlıları teçhiz ederek, yolculuğun külfetine ortak olmaları

⁷ Bu yemini ettikleri halde sefere gitmeyenlere papa, aforoz dâhil bazı yaptırımlar uyguladı. O dönemde aforoz, kuru bir laftan ibaret değil, insanı cemiyetin içinde adeta yaşayamayacak duruma sokmaktı. Bkz. Fuat Canım, Fuat (1999). *Tarih'in Türk'e Yüklediği Çetin Görev (Müslümanlığı ve Müslümanları Koruma): Haçlı Seferleri: Katalanların Saldırısı: Türkler ve Türkopoller*, İstanbul: Ufuk Yayınları, s. 15; J. Joseph Saunders (1968). *Aspects of Crusades*, London: Whitcombe of Tombs Ltd, s. 53.

istendi. Bununla birlikte tasarlanan haçlı seferi için bir faydadan ziyade, yük olabilecek çok sayıda fakir, hasta, kadın, çok yaşlı veya çok genç ve diğer elverişsiz insan papanın uyarılarına rağmen haçlıların arasında yer aldı (Bull, 2008: 55; Duncalf, 1969: 254; Remensis, 2005: 81-82).

Görüldüğü gibi tasarlanan haçlı seferi, daha önceki hac yolculuklarından oldukça farklıydı. Haçlı seferine katılanların Kutsal Mezar'ı ziyaret edecek birer hacı oldukları vurgulanıyor, ama her nedense ibadet olarak hac yapma her yaştaki ve durumdaki insan için geçerli olduğu halde, bu imkân sadece savaşılabilecek durumda olanlara verilmek isteniyordu. Bu durumda her ne kadar birçoğunun öteki dünya ile ilgili beklentileri olsa da tasarlanmış haçlı seferleri tamamen Tanrı'nın rızasının gözetildiği bir hac yolculuğu değil; haçlılar da palmiye dalı taşıyıcısı veya hacı değillerdi. Hacılık fikri sadece haçlı seferlerini cazip kılmak için eklenmiş, ilave bir motivasyondur (Demirkent, 1997: 5). Bu motivasyon, Batı Avrupa'da yaşanan eşi görülmemiş bir açlık yüzünden fakirlerin yabancı otları yemek zorunda kaldığı bir dönemde, Hıristiyanların maddi beklentileri Papa Urbanus tarafından öteki dünyaya ait motiflerle harmanlanarak onların hayallerini karşılayacak bir vaat olarak sunuldu. Papa Urbanus bu insanlara "nüfusun çok yoğun... toprakların ise zar zor yetecek kadar az olduğu" kendi anavatanlarını terk ederek "süt ve baldan ırmaklar akan bir ülke... lezzetlerin bol olduğu ikinci bir cennet" diye tanımladığı Kudüs'e gitmelerini tavsiye etti (Carey, 1938: 501; Demirkent, 1997: 8).

Bu arada Antakya kuşatmasından hemen sonra, haçlılarla görüşmek üzere Mısır'dan gelen bir heyetiyle gerçekleşen diyalogda Batılıların asıl maksadı bizzat kendileri tarafından açıkça dile getirilmişti. Müslüman elçilerin, "hacı" sıfatıyla Kutsal Mezar'ı ziyaret etmek isteyen haçlılara söyledikleri özetle şöyleydi:

Eğer yolculuğunuzu silahsız bir şekilde tamamlayın ve Kudüs'e asla elde, heybe sırtta giderseniz orada çok itibar görür, her şeyi bol bol bulur ve şehrin her yanını serbestçe gezebilirsiniz. Kutsal Mezar'da kalacağınız bir ay boyunca hiçbir yiyecek sıkıntısı çekmez ve aranızdaki fakir insanların gidiş ve dönüş yolculuğu esnasında dahi ihtiyacı olan kumanyalar da karşılanır. Şayet bu uyarıyı dikkate almaz ve cesaretinize güvenerek şehre zorla girmeye kalkarsanız Babil ve Acem Kralı'nın⁸ gazabına uğrarsınız (Remensis, 2005: 136-137; Carim, 1999: 29).

Mısırlı elçilerin bu öneri ve tehdidine karşılık haçlı prenslerinin verdiği cevap ise, çok açıktı: "Hiç kimse ve hiçbir güç silahlı adamlarımızla birlikte Kutsal Mezar'ı ziyaret etmemizi ve bu topraklardan sizin halkınızı kovmamızı engelleyemez." (Remensis, 2005: 137).

Sonuç

Sonuç olarak, diğer birçok dinde olduğu gibi, Hıristiyanlıkta da hacılık geleneği vardı. Hıristiyanlar bazen yaşadıkları dünyevi sıkıntılardan kurtuluşun bir çaresi olarak, bazen de taşıdıkları günahlarının ağırlığını hafifletmek amacıyla, kutsal türbelere veya diğer dinî mekânlara gidip, dua etme ihtiyacını hissettiler. Müslümanlıktan farklı olarak, Hıristiyanlar için tek bir hac merkezi olmadığından, onlar bütün bu ziyaretleri hac ibadeti olarak gördüler. Fakat Hz. İsa'nın kabrinin bulunduğu Kudüs, onların ziyaret edebileceği en kutsal mekân ve orada edilen dualar da kuşkusuz en makbul olanlardı. Bununla birlikte hac noktasının kutsiyeti kadar, orayı ziyaret etmek üzere yola çıkmış bir hacının yolculuk şartları da çok önemliydi. Bu seyahat ne kadar sıkıntılı ve ne kadar rahatsız edici olursa, onun dualarının kabulü bakımından, o kadar değerliydi. Bu şartları zor hale getirmek için çoğu kez bir hacı yalınayak yürüdü ve cildine temas edecek şekilde kıldan yapılmış bir hırka giyindi. Ancak bu tip yolculuklar hacılığın popüler hale gelmesiyle ve seçkin insanların da iştirak etmeleriyle zamanla daha konforlu biçime dönüştü. Cluny Manastırı'nın Hıristiyanları bu tarz bir ibadete özellikle teşvik etmesiyle, XI. yüzyılda hacılığa olan rağbet doruk noktasına ulaştı. Onların bu ilgisi zaman içinde Kudüs'e sahip olma, kutsal toprakların Müslümanların elinden geri alınması isteğine dönüştü. Bu istek, papalığın organize ettiği haçlı seferleriyle uygulamaya kondu. Bu seferlere katılan herkes aynı zamanda hacı olarak kabul edildiler. Bununla birlikte, hacı ve haçlı arasında bir ayırım yapmak gerekirse, haçlı seferlerine katılan ancak savaşma

⁸ Babil ve Acem Kralı: Fatimi ve Suriye Selçuklu hükümdarları kastedilmektedir.

kabiliyetinde olmayan siviller hacı; elinde silah taşıyanlar ise, haçlı olarak görüldüler. Hatta yolda hastalananlar, silahını kaybedenler veya herhangi bir sebeple savaşamayacak duruma gelen haçlılar da sade bir hacı sayıldılar. Öyle ki, onlara kaynaklarda genellikle "...bir hacı olarak yoluna devam etti" şeklinde atıf yapılır.

Özetlersek, ilk önceleri silah bulundurmaları hoş karşılanmayan ve kendi güvenliklerinden endişe ettiklerinden, iyi niyetli ve barışçıl olduklarını göstermenin bir çabası içinde, hac güzergâhları boyunca ellerinde sadece palmye dalı taşıyan Hıristiyanlar, dinî kaygıları yoğun olan samimi hacılardı. Genelde bu tip hacılar belki birkaç önemsiz hırsızlık vakalarının dışında herhangi bir saldırıya maruz kalmazlar ve hatta yol boyunca onların seyrini kolaylaştırmak için, gerek idareciler gerekse de sıradan halk yardımcı olurlardı. Ancak hacılığa olan ilginin artması ve hacıların sayılarının çoğalmasıyla birlikte, Hıristiyanlar daha önceleri palmye dalı taşıyarak başkalarının merhamet ve hoşgörüsüne emanet ettikleri güvenliklerini bu defa kendileri sağladılar. Zamanla adeta bir ordu çapında büyük hacı grupları oluşturan Batılılar, palmye dallarının yerine taşıdıkları silahların vermiş olduğu cesaretle, Kudüs'e sahip olma isteklerini yüksek sesle dile getirdiler. Onların bu isteği açık bir saldırıya dönüşürken "haklı savaş" için öne sürdükleri gerekçeleri, hac yollarının güven altına alınması ve kutsal toprakların, Hıristiyanlara sözde eziyet eden Türklerden temizlenmesi lüzumuydu. Esasında bu bölgede yaşanan siyasi istikrarsızlık yüzünden hacılar bazen sıkıntı yaşamışlardı. Ancak hiçbir zaman özellikle Hıristiyanlara yönelik sistemli bir saldırı söz konusu olmadı. Öte yandan hac ziyaretleri için Kudüs'e gelen Hıristiyan konukları ağırlama bakımından yüzyıllardır devam eden bir muameleden farklı olarak, Türklerin herhangi bir menfi davranışı da olmamıştı. O halde palmye dalı taşıyıcılarıyla başlayan hac yolculuklarının silahlı hacılığa, diğer bir ifadeyle, haçlı seferlerine dönüşümü, bölgenin değişen siyasi koşullarıyla değil, tamamen Hıristiyanların değişen niyetleriyle alakalıydı.

KAYNAKÇA

- APAK, Adem (2001). "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fethin Sonrası Ülkede sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerinde Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, s. 145-159.
- ARCHER, T. Andrew (1895). *The Crusades: The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, New York: G.P. Putnam's Sons.
- ARMSTRONG, Karen (2001). *Holy War: The Crusades and their Impact on Today's World*, New York: Anchor Books.
- ATIYA, A. Suval (1962). *Crusade, Commerce and Culture*, Bloomington: Indiana University Press.
- AULT, Warren (1937). *Europe in the Middle Ages*, Boston: D.C.Heath Company.
- AVCI, Casim (2002). "Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, s. 327-329.
- BAĞLIOĞLU, Ahmet (2012). "Sıradışı Bir Fatımi Halifesi: Hâkim Biemrillah", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 8, s. 9-18.
- BARTLETT, W. B. (2000). *God Wills It! The Illustrated History of the Crusades*, London: Sutton Publishing.
- BOORSTIN, D. Joseph (1983). *The Discoverers: A History of Man's Search to Know His World and Himself*, New York: Random House.
- BOZKUT, Nebi (1998). "Hurma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, s. 391-393.
- BRUNDAGE, James (2003). "Crusades, Clerics and Violence: Reflections on a Canonical Theme", *The Experience of Crusading*, C. 1, s.147-156.
- BULL, Marcus (2008). "The Roots of Lay Enthusiasm for the First Crusade", *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, C. 1, s. 42-62.
- CAHEN, Claude (2008). "An Introduction to the First Crusade", *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, C. 1, s. 250-271.
- CALTHROP, M. M. C. (1967). *The Crusades*, London: TC & EC Jack.
- CAREY, Loren (1938). *The Medieval World*, New York: Farrar & Rinehart Company.
- CARIM, Fuat (1999). *Tarih'in Türk'e Yüklediği Çetin Görev (Müslümanlığı ve Müslümanları Koruma): Haçlı Seferleri: Katalanların Saldırısı: Türkler ve Türkopoller*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- CIGGAAR, K. Nelly (1996). *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962-1204: Cultural and Political Relations*, Leiden, New York and Köln: E.J. Brill.
- DEMİRKENT, Işın (1997). *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- DEMİRKENT, Işın (1994). "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi: Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, s. 65-78.
- DUNCALF, Frederic (1969). "Clermont to Constantinople", *A History of the Crusades*, C. 1, s. 253-279.
- ERDEM, Mustafa (1997). "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, s. 143-178.

- FINLAY, George (1853). *History of the Byzantine Empire: From DCCXVI to MLVII*, C. 1, Edinburgh and London: William Blackwood and Sons.
- GÜL, Muammer (2001). "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 47-58.
- HARMAN, Ö. Faruk (1996). "Hac (İslâm'dan Önceki Dinlerde Hac)" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, s. 382-386.
- HARRIS, Jonathan (2003). *Byzantium and Crusades*, New York and London: The Bath Press.
- HASSETT, Maurice (1911). "Palm in Christian Symbolism", *The Catholic Encyclopedia: An International work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline and History of the Catholic Church*, C. 11, s. 432.
- HINDLEY, Geoffrey (2003). *The Crusades: A History of Armed Pilgrimage and Holy War*, United Kingdom: Avalon Publishing.
- HUPCHICK, Dennis (1995). *Conflict and Chaos in Eastern Europe*, U.S.A. : Palgrave Macmillan.
- LANDES, R. Allen (1995). *Relics Apocalypse, and the Deceits of History: Ademar of Chabannes, 989-1034*, U. S. A. : Harvard University Press.
- MADDEN, Thomas F. (1999). *A Concise History of the Crusades*, Oxford: Rowman Publishing.
- MALATY, Tadrous (1994). *Origen: The Deans of the School of Alexandria*, Sydney: OrthodoxEbooks.
- MARKOWSKY, Michael (2008). "Crucesignatus: Its Origins and Early Usage", *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, C. 2, s.101-110.
- NICOLLE, David (1988). *Hungary and the Fall of Europe 1000-1058*, Hampshire: Osprey Publishing.
- NIGOSIAN, S. Alexander (2004). *Islam: Its History, Teaching and Practices*, Bloomington: Indiana University Press.
- NOVIGENTI, Guibertus (1997). *The Deeds of God through the Franks: A Translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei per Francos*, Woodbridge: The Boydell Press.
- OSTROGORSKY, Georg (1981). *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PIROTTA, Saviour (2008). *Easter*, New York: The Rosen Publishing Group.
- PORGES, Walter (2008). "The Clergy, The Poor, and the Non-Combatants on the First Crusade", *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, C. 2, s. 30-55.
- RAMPERSAD, Robin (2005). *Ushering in the Apostolic Anointing*, U. S. A. : Xulon Press.
- RAYBORN, Tim (2013). *The Violent Pilgrimage: Christians, Muslims and Holy Conflicts, 850-1150*, North Carolina, McFarland.
- REMENSIS, Robertus (2005). *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*, Cornwall and Burlington: Ashgate Publishing.
- RICHARD, Jean (2001). *The Crusades c.1071-c.1291*, New York: Cambridge University Press.
- RILEY-SMITH, Jonathan (2002). "Early Crusaders to the East and the Cost of Crusading, 1095-1130", *The Crusades*, s. 155-171.
- RUNCIMAN, Steven (1969). "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *A History of the Crusades*, C. 1, s. 68-78.
- RUNCIMAN, Steven (1998). *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SAUNDERS, J. Joseph (1968). *Aspects of Crusades*, London: Whitcombe of Tombs Ltd.
- TAPPAN, E. March (2005). *When Nights Were Bold*, Chapel Hill: Yesterday's Classics.
- WEBB, Diana (2001). *Pilgrims and Pilgrimage in the Medieval West*, New York: I. B. Tauris.